THE ANAPHORA IN ROMANIAN POSTMODERNIST POETRY

Beatrice Diana BURCEA
University of Craiova

Abstract: My contribution deals with the phenomenon of anaphora as a major pragmatic aspect of communication. It starts with a review of the theoretical positions – definition, typology – representative for the main topic, and it outlines a few of the implications of the anaphoric projection on the postmodern poetic text. I have further identified the anaphoric marks of enunciation as forms of discursive subjectivity in the postmodern Romanian poetry.

Keywords: anaphore, deixis, discourse, enunciation, pragmatics.

1. Introducere

Teoria lingvistică a referinței (Milner 1982) subliniază distincția dintre *referința actuală* și *referința virtuală*, dintre referentul termenului și semnificația lui lexicală. Pronumele în genere este lipsit de autonomie referențială. Această caracteristică stabilește similitudini la nivelul referinței deictice și al referinței anaforice, datorită slabei saturări semantice. Distincția devine pregnantă în *procesul de saturare semantică*: referința deictică recurge la elemente lingvistice și nelingvistice, în timp ce referința anaforică rămâne lingvistică (Moeschler, Reboul 1999: 329).

Fenomenul anaforei și al deixis-ului antrenează disocierea dintre context și situația de discurs: anafora se raportează la contextul lingvistic, deixis-ul se raportează la elemente ale situației de discurs (Ducrot, Schaeffer 1996: 356). Distincția devine dilematică, dacă se ține cont de faptul că „accesul la situația de discurs se realizează prin intermediul reprezentării ei lingvistice", fapt pentru care „această distincție nu se justifică din punct de vedere lingvistic, ea relevând o decizie *a priori*" (*ibidem*). În acest sens, studiile actuale accentuează procesul de interpretare[1].

Din perspectiva teoriei pragmatice a anaforei, utilizările anaforice ale pronumelor sunt utilizări libere, la fel ca și utilizările deictice și cele asociative:

„Like deictic uses, anaphoric uses are *indexical* in the rather strict discussed by Nunberg: their content is contextually determined in terms of some feature of the situation of utterance (the index). For demonstratives the index is a position in space; for anaphoric pronouns, it is a position in *discourse space*, i.e. an argument position articulated in the surrounding discourse" (Recanati 2005: 313).

[1] Lingvistica cognitivă insistă asupra caracterului de „evidență" (fr. *saillance*) a elementului de cunoaștere comun locutorului și interlocutorului (Ducrot, Schaeffer 1996: 357).

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

Fenomenul anaforei asigură *coeziunea* textuală. Prin anaforă, se reia un element prin altul, realizându-se un lanț textual, mai complex decât cel al deixis-ului.

În studiul de față, ne propunem o dublă abordare – teoretică și aplicativă – a fenomenului, evidențiind mărcile și funcțiile anaforei care asigură continuitatea și coerența discursului.

2. Paradigme teoretice

În încercarea de a se defini *anafora* și *deixis-ul*, s-au impus două concepții fundamentale: cea tradițională și cea cognitivă.

Abordarea tradițională definește *anafora* ca un segment de discurs a cărui interpretare este dependentă de alt segment, aparținând aceluiași discurs:

„Un segment de discours est dit anaphorique lorsqu'il est nécéssaire, pour lui donner une interprétation (même simplement littérale), de se raporter à un autre sement du même discours; nous appellerons <interprétant> le segment auquel on est renvoyé par l'anaphorique [...]. L'anaphorique et son interpretant peuvent appartenir soit la même phrase, soit à deux phrases successives: c'est cette dernière possibilité qui permet de considérer l'anaphore comme une relation potentiellement transphrastique" (Ducrot, Todorov 1972: 358).

Tendinței de a exclude anafora din cadrul fenomenelor sintactice (Tesnière 1965), i se aduc câteva obiecții: anafora are un rol important în realizarea acordului, pronumele relativ (anaforic prin excelență) are un rol important în organizarea relațiilor de dependență din interiorul frazei (Ducrot, Todorov 1972: 359). Teoria generativistă nu este străină de această controversă.

Printre fenomenele care dau seamă de relațiile transfrastice, M. J. Reichler-Béguelin include anafora și catafora. Definind anafora, accentuează ideea „dependenței interpretative între două unități, cea de a doua neputând primi un sens referențial fără să fi fost pusă în conexiune cu prima" (1988: 17), denumită în terminologia de specialitate: *antecedent, interpretant,* (*co*)*referent, sursă*. Definind *catafora* drept „paralelism semantico-etimologic cu *anafora*", accentuează ideea:

„qu'anaphore et cataphore seraient deux phénomènes de dépendance contextuelle par essence symétriques, un élément linguistique donné se trouvant tantot <repris>, tantot <anticipé> à l'aide d'un segment jouant par rapport à lui le role de <substitut>; on a proposé le terme de *diaphore*[2] comme terme générique, pour désigner le phénomène général de la dépendance contextuelle, abstraction faite de la position de l'interpretant" (*ibidem*).

Considerațiile asupra fenomenului exclud înțelegerea anaforei ca o simplă reluare a unui interpretant actualizat în prealabil. Mai degrabă este percepută ca un fenomen de *rappel*

[2] „Le terme a été introduit par Maillard, 1974, sur une sugestion de R. Barthes".

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

informationnel (Reichler-Béguelin 1988: 18) în decodarea căruia pot interveni cultura, erudiția, conținuturile inferențiale.

În abordarea cognitivă, criteriul funcțional al *evidenței* referențiale prevalează în detrimentul celui textual. Analiza insistă asupra modului de cunoaștere a referentului de către interlocutor, asupra accesibilității referentului[3]. Analizând contrastiv conceptele *anaforă – deixis,* George Kleiber observă că noua abordare oferă o perspectivă unitară asupra anumitor mărci referențiale, acolo unde interpretarea tradițională oferă o descriere nesatisfăcătoare (1991: 11). Cu toate acestea, rămân aspecte controversate:

„Toutes ces difficultés rendent impracticable une définition générale des marqueurs référentiels en *anaphoriques* et *déictiques* à l'aide du critère connu ou donné / nouveau. L'opposition mémorielle ainsi conçu amène tout comme la version standard à des analyses non unitaires indésirables des marqueurs référentiels et, surtout, se révèle trop pauvre pour maîtriser la diversité des situations de saillance référentielle rencontrées" (*idem*: 15)

În înțelegerea complexității conceptului *anaforă*, unii cercetători au avut în vedere noțiuni impuse de teoria referinței (Kaplan 1989; Recanati 1993) directe, indirecte (Moeschler, Reboul 1999). În acest sens, relațiile logice accentuează ideea reprezentării expresiei ca o funcție dependentă de circumstanța evaluării:

„o expresie dezambiguizată este *sensibilă la context* sau *dependentă de context*, dacă și numai dacă conținutul sistematic al acesteia depinde si variază cu factorii contextuali [...]. În acest sens, expresiile identice și utilizările libere ale pronumelor sunt sensibile la context" (Recanati 2005: 300).

Conținutul semantic al unei expresii, se precizează în analiza întreprinsă de Recanati, este acea proprietate care, pe de o parte, trebuie înțeleasă de orice persoană și, pe de altă parte, determină extinderea expresiei. Conținutul semantic al descrierii este un rol, însă rolul nu determină în mod direct referința descrierii, care depinde în mod sistematic de circumstanța evaluării și se poate modifica în mod corespunzător. Conținutul semantic al pronumelui anaforic este „întotdeauna valoarea rolului indecșilor săi" (*idem*: 307). El ține foarte mult de vorbitor.

În funcție de procesul de saturare referențială, se impune o definiție neformală și negativă[4] pentru anaforă. Definiția formală a anaforei este tot negativă:

„Un termen referențial a cărui referință virtuală este insuficientă pentru identificarea referentului (fie din cauza lipsei de saturare semantică, fie, în cazul descripțiilor definite și nedefinite, prin incompletitudune), fără ca această incapacitate să conducă la eșecul actului de referință, este utilizat în scopul realizării referinței anaforice dacă: 1. referința sa virtuală nu

[3] In termenii lui Kleiber (1991: 10).

[4] „O referință care nu este nici directă, nici indirectă, nici deictică, nici demonstrativă este anaforică" (Moeschler, Reboul, 1999: 344).

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

indică un proces particular de saturare referențială; 2. Termenul nu este dublat de o demonstrație [un gest indicativ]" (Moeschler, Reboul 1999: 344).

În spațiul românesc, studiile asupra anaforei sunt disparate. Înțeleasă ca fenomen discursiv, anafora reprezintă „relația dintre două elemente lingvistice, în care cel care apare ulterior în discurs (numit *anaforic*) nu are sens de sine stătător". Dimpotrivă, acesta este „interpretat semantico-referențial prin raportare la elementul deja apărut (*antecedent* sau *sursă*)". Astfel, *anaforicul* împrumută, parțial sau total, „valoarea referențială sau sensul contextual al antecedentului" (Zafiu 2005, II: 656). Mecanismele interpretării referențiale și inventarul de mijloace lingvistice apropie anafora de deixis, identificându-i-se și interferențe cu deixis-ul discursiv sau textual.

În general, dificultatea definirii anaforei provine din varietatea abordărilor: textuală, cognitivă, pragmatic-inferențială. Perspectiva textuală aduce în prim-plan anafora standard, cea cognitivă focalizează atenția asupra anaforei asociative nominale sau pronominale, iar cea pragmatic-inferențială insistă asupra anaforei atipice.

3. Tipologia anaforei

Clasificarea românească (Zafiu 2005: 656 și urm.) are în vedere câteva criterii fundamentale: *funcționarea* și *relația cu referentul*. Mijloacele de expresie permit la rândul lor o grupare funcțională a anaforei.

Criteriul *funcționării,* consacră două tipuri de anaforă: *legată* (determinată strict sintactic) și *liberă* (presupune alegeri pragmatice). Anafora *legată, sintactică, gramaticalizată* este realizată prin: clitice reflexive propriu-zise și reciproce, prin pronume și adverbe relative. Este inclusă în această categorie și realizarea ca anaforă *zero*. Anafora *liberă* sau *discursivă* se realizează prin pronume personale, demonstrative, posesive, adverbe pronominale. Simetric, se poate realiza ca anaforă *zero*.

Criteriul *relației cu referentul* aduce în atenție două fenomene: pe de o parte, continuitatea referențială (coreferențialitatea) și, pe de altă parte, reluarea semantică (similitudinea categorială). În cadrul anaforei coreferențiale, se disting câteva tipuri: *anafora identității referențiale*, *anafora cumulativă*, *anafora partitivă*, *anafora complementară*, *anafora asociativă*. În cadrul similitudinii categoriale, se disting două tipuri: cel care reia sensul unor nominale și cel care echivalează predicații semantice.

În funcție de mijloacele de expresie (gramaticale și lexicale), se disting: *substitutele anaforice* (*proformele*) și *expresiile nominale indexate*. În prima categorie, pronumele reprezintă substitutele anaforice prin excelență. În cea de a doua categorie, indicii anaforici (articolul hotărât, adjectivul demonstrativ) reprezintă liantul pragmatic, inferențial cu antecedentul.

Varietatea tipurilor de anaforă presupune elemente specializate și reguli clare în stabilirea referinței.

4. Proiecția anaforică în poezia românească postmodernă

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

Funcționarea anaforică are importante implicații stilistice, pragmatice putând modifica radical o perspectivă. Informația este transmisă implicit, prin identificarea coreferențialității. Regulile subordonate continuității referențiale instituie în cadrul textului lanțuri anaforice ample.

Tipologia anaforei nu este exhaustivă, ci reprezintă un ghid operațional. Ne propunem să urmărim câteva aspecte pragmatice ale realizării anaforice în textele poetice postmoderne, subliniind, pe de o parte, valențele anaforice ale unor pronume (uzul anaforic al non-persoanei, suspendarea uzului anaforic, opoziția persoană subiectivă – non-persoană, alteritatea goală[5]) și, pe de altă parte, valențele anaforice ale interjecției.

Modelului triontic al persoanei (*eu – tu – el*) conferă ileității rolul de *pol sistemic*[6]. În acest sens, *ileitatea* instituie *codul* comunicării între *eu* și *tu*. Relația *eu – tu* este permanent „asimetrizată". În cadrul funcției de cunoaștere, răspunzător de această continuă verificare a binomului *eu – tu* este „organizatorul" *el*.

În textele poetice postmoderne, non-persoana[7] nu poate fi ignorată în actul de comunicare a eului. Uzul anaforic al non-persoanei (*el, ea*) favorizează intenția de căutare a lumii. Prin convenție poetică, *ea* trimite la persoana iubită. Având un referent consacrat, deicticul poate funcționa anaforic:

Și a bătut ceasul din turn
și ei s-au ridicat de la masă;
[...]
Ea a deschis ușa cu gesturi mici
dar adevărul e că nu a mai găsit nimic [...].
(Mariana Marin, *Sângeroșii utopiști*, 1981: 6)

În varietatea textuală, non-persoana *ea* poate contribui la suspendarea uzului anaforic, aunci când devine imaginea unei proiecții abstracte, care transgresează regnuri, spații cosmice. Poemul lui Florin Iaru începe abrupt, într-o manieră enunțiativă:

„*Ea* era atât de frumoasă
încât vechiul pensionar
se porni să roadă tapițeria
scaunului pe care *ea* a stat
[...]
Căci *ea* nu putea fi ajunsă.
[…]
În schimb era atât de frumoasă
încât și câinii haleau
asfaltul de sub tălpile *ei*.

[5] În clasificarea operațională a Oanei Chelaru-Murăruș (2000).
[6] Prin intermediul ei, fenomenul noetic dobândește sensul *obiectivității* (Pamfil, Ogodescu 1976: 39).
[7] În clasificarea lui Benveniste (2000).

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

[...]
Ei cu toții mâncară țiglă
când *ea* urcă fâlfâind pe acoperiș
când *ea* nu putea fi ajunsă.
[...]
iar ultimul Om în Cosmos
își devoră capsula
când *ea* depăși sistemul terestru
[...]
Dar ea era atât de frumoasă
încât a fost la fel de frumoasă
și-n continuare."

(Florin Iaru, *Aer cu diamante*, 1981: 13)

Opacizarea referinței conduce și în poemul Martei Petreu la suspendarea uzului anaforic al deicticului. Maniera enunțiativă abruptă este dublată de valențele stilistice ale anaforei[8]:

„*Ea* cunoștea ceasul rău
[...]
Ea nu avea clipă de împăcare cu sine
ea uitase ce înseamnă lin să adormi
ea nu cunoștea somnul fără coșmaruri
ea se pedepsea noapte de noapte în somn".
(Marta Petreu, *Ceasul rău*, 2011: 311)

Opoziția *ipseitate – ileitate* se atenuează în vis, distanța referențială este dezambiguizată prin anaforă nominală:

„Dumnezeul dur al tatălui meu mi se arată în vis
la fel ca în copilărie
El. Dumnezeul tatălui meu. Dumnezeul de Vechi Testament
[...]
Eu stau pitită sub pom
eu stau pitită sub pomul încărcat cu omizi
El mă ia de mână mă duce m-ascunde
Da. *El* mă pune la adăpost de orice".
(Marta Petreu, *Să vorbească dormind*, 2011: 349).

[8] Anafora ca figură de stil presupune repetarea, la început de vers, a unui cuvânt sau a unui grup de cuvinte.

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

Continuitatea tematică este ambiguizată prin alteritatea goală, care pare să se instituie în mod paradoxal într-o „voce" poetică, prin valențele stilistice ale pronumelui negativ, aflat la limita dintre deictic și anaforic:

„_ Dumnezeule! (se presupune că ar fi spus el)
Doamne Dumnezeule! (ar fi strigat parașutistul)
Spune-mi, cine o să salveze războiul?
_ Eu – se zice că ar fi răspuns *nimeni*".
(Florin Iaru, *Comunicat*, 1981: 53)

Cercetările pragmatice de dată recentă situează interjecția între deixis și anaforă, subliniindu-i-se caracterul polifuncțional și valoarea semantico-pragmatică. Valoarea deictică a interjecției este evidentă în desemnarea locutorului și, în unele situații, a interlocutorului. Valoarea anaforică a interjecției aduce în atenție problema controversată a coreferențialității și a antecedentului, sesizată de semanticienii care consideră că interjecția nu are conținut referențial. Perspectiva cognitivă accentuează însă aspecte ale competenței culturale:

„La source de ce savoir peut être dans la parole précédente, mais aussi peut être déclenchée dans la mémoire du locuteur par un mécanisme mettant en marche le préconstruit. Ainsi les référents des interjections acquièrent le statut cognitif dans un modèle élaboré par le discours" (Swiatkowska, 2006: 55).

Analizând valențele performative și delocutive ale acestor *modalizatori epistemici*, Mariana Țuțescu subliniază că anumite clase de interjecții (*zău!*[9], *vai!*[10]) asigură unei părți a discursului o evidență comunicativă (2006: 37-38).

Funcționarea discursivă a interjecției în poezia lui Radu Andriescu focalizează, prin performativul *zău,* urmat de o completivă directă, într-un context anaforic cumulativ, o apreciere negativă:

„*Zău* că habar n-am ce mi-a venit să scriu *toate prostiile astea* [...]".
(Radu Andriescu, *Oglinda la zid – I*, 1992: 18).

Modalizator polisemic, interjecția *vai!*, întărită prin repetiție, generalizează starea afectivă a locutorului, aproximând un context anaforic cumulativ, marcat stilistic de *și* narativ, anaforic:

„și cât am să fiu de gârbovit și ce tâmpenii am să fac
și ce chin am să fiu pe capul nepoților
și am să mi te imaginez atunci iarbă că asta ai să fii
și ochii tăi ca două bălți roșii
vai vai".

[9] Zău < lat. Deus.
[10] Vai < lat. vae (+ dativ, de ex. victis).

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

(Radu Andriescu, *Vai vai*, 1992: 45).

Realizările pragmatice inedite ale anaforei, jocul alterității, mijloacele de expresie variate conferă enunțării poetice postmoderne o mare suplețe.

5. Concluzii

Deixis-ul și anafora, două forme ale referinței, evidențiază disocierea dintre context și situația de discurs.

Deixis-ul asigură ancorarea enunțului în situația de comunicare, anafora asigură *coeziunea* textuală.

Dificultatea definirii anaforei provine din existența unor concepții concurente: cea tradițională și cea cognitivă. Adepții concepției tradiționaliste, acordă prioritate criteriului textual. Adepții concepției cognitive acordă prioritate criteriului funcțional al *evidenței* referențiale. În spațiul românesc, prevalează criteriul semantico-referențial.

Tipologia anaforei circumscrie, în spațiul românesc, două criterii fundamentale: *funcționarea* și *relația cu referentul*. În funcție de acestea, se distribuie varietatea tipurilor de anaforă.

Funcționarea anaforică are implicații stilistice, pragmatice. Analiza a evidențiat, pe de o parte, aspecte pragmatice ale anaforei pronominale și, pe de altă parte, aspecte de graniță ale funcționării pragmatice a interjecției.

Complexitatea conceptuală a fenomenului a generat variație în planul enunțării poetice.

Surse:

Andriescu, Radu. 1992. *Oglinda la zid*. Iași: Canova.
Iaru, Florin. 1981. *Cântece de trecut strada*. București: Albatros.
Marin, Mariana. 1981. *Un război de o sută de ani*. București: Albatros.
Petreu, Marta. 2011. *Apocalipsa după Marta*. Iași: Polirom.

Referințe:

Benveniste, Emile. [1966] 2000. *Probleme de lingvistică generală*, vol. I. Traducere de Lucia Magdalena Dumitru. București: Teora.

Chelaru-Murăruș, Oana. 2000. *Nichita Stănescu – Subiectivitatea lirică. Poetica enunțării*. București: Univers.

Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie. 1996. *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*. Traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vișan, Marina Păunescu. București: Babel.

Ducrot, Oswald, Todorov, Tzvetan. 1972. *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. Paris: Edition du Seuil.

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)

Kleiber, Georges. 1991. „Anaphore-deixis: où en sommes-nous?". *L'Information Grammaticale*, 51: 3-18. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/igram_0222-9838_1991_num_51_1_3231. Accesat 18.06.2015.

Moeschler, Jacques, Reboul, Anne. 1999. *Dicționar enciclopedic de pragmatică*. Traducere de Carmen Vlad și Liana Pop. Cluj: Echinox.

Pamfil, Eduard, Ogodescu, Doru. 1976. *Persoană și devenire*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Recanati, François. 2005. „Deixis and Anaphora", în Szabo Zoltan Gendler. 2005. *Semantics versus Pragmatics*. Oxford: Clarendon Press.

Reichler-Béguelin, Marie-José. 1988. „Anaphore, cataphore et mémoire discursive". *Pratiques*, 57: 15-40. http://www.pratiques-cresef.com/cres0588.htm. Accesat 18.06.2015.

Swiatkowska, Marcela. 2006. „L'interjection: entre deixis et anaphore". *Langages*, 161: 47-56. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_2006_num_40_161_2704. Accesat 18.06.205.

Țuțescu, Mariana. 2006. „L'interjection – modalisation, axiologisation et grammaticalisation. Le cas des interjections roumaines *zău* et *vai*". *Langages*, 161: 37-46. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lgge_0458-726x_2006_num_40_161_2703. Accesat 18.06.2015.

Zafiu, Rodica. 2005. *Anafora*, în Gramatica limbii române, II. București: Editura Academiei Române.

BDD-A22149 © 2015 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:02:32 UTC)